

بررسی اسناد بین المللی در رابطه با حقوق زندانیان زن

مصطفی امانی^۱

مسعود داورپناه^۲

مجتبی امانی^۳

چکیده

نحوه رفتار با زنان زندانی به عنوان یکی از اقشار آسیب پذیر جامعه در سراسر جهان مورد توجه نظام های حقوقی کشورهای مختلف بوده و در این راستا در مجموعه قوانین داخلی نیز موادی به این قشر از زندانیان اختصاص داده شده است. در بعد بین المللی هم، بالغ بر پنجاه سال پیش سندی تحت عنوان قواعد حداقل استاندارد با زندانیان در سازمان ملل به تصویب رسید که در مورد همه زندانیان به طور یکسان اجرا و اعمال می شود. این سند از حیث گستره شمول آن در زمره اسناد بین المللی حقوق بشر محسوب می شود. با توجه به این که صرفا حقوق افراد خاصی تحت عنوان زندانیان را مورد حمایت قرار می دهد در دسته اسناد خاص بین المللی قرار می گیرد؛ از حیث ماهیت، سند یاد شده دارای جنبه اعلامی است و از این جهت بر دولت های عضو الزام آور نیست، بلکه صرفا دارای ارزش اخلاقی و سیاسی است با قاطعیت می توان گفت که هیچ مکتب و یا نظامی در جهان یافت نمی شود که ضمن ایجاد محدودیت های خاص قانونی برای متهم و مجرم قائل به پذیرش و قبول حقوق مسلم انسانی برای این افراد نباشد. در کشور ما نیز «اقدام مناسب برای اصلاح مجرمین» در قسمت دوم بند ۵ اصل ۱۵۶ قانون اساسی به عنوان وظیفه ای برای قوه قضاییه شناخته شده است که مراجع قضایی، سازمان زندان و به طور کلی متولیان اجرای احکام کیفری تحت مدیریت آن قرار دارند. از همین رو ما در این مقاله برآنیم تا با بررسی اسناد بین المللی عام و خاص و با شیوه کتابخانه ای به کنکاش در حقوق زنان زندانی در قوانین بین المللی و ایران بپردازیم.

کلید واژه: حقوق زنان زندانی، اسناد بین المللی عام، اسناد بین المللی خاص.

۱. کارشناسی ارشد مدیریت دولتی گرایش تحول دانشگاه آزاد مشهد (نویسنده مسئول)

Mostafa.amani42@yahoo.com

۲. کارشناسی ارشد حقوق خصوصی دانشگاه آزاد مشهد Davarpanahmasoud@gmail.com

۳. دانشجوی دکتری حقوق جزا و جرم شناسی دانشگاه آزاد واحد تهران جنوب moj.amany@gmail.com

مقدمه

شرایط زندگی در یک زندان تأثیر سرنوشت سازی بر حفظ عزت نفس و حیثیت زندانیان دارد. سلامت جسمانی و روانی زندانی به عوامل مختلفی بستگی دارد: آیا در محل خواب او، تخت خواب، ملافه و پتو در اختیار او می گذارند، یا این که وی باید بر پتوهای مندرس روی زمین بخوابد؟ آیا او آزادانه می تواند به دستشویی برود، یا این که باید به زندانبان التماس کند تا او را به دستشویی ببرد؟ در یک فاصله زمانی مشخص وی چندبار می تواند استحمام کند؟ زندانی چه لباس هایی می تواند بپوشد؟ غذای زندانی در کجا سرو می شود و محتوی غذا چیست؟ و .....

مهم ترین قوانینی که در زمینه دفاع از حقوق بشر نگاشته شده اند همگی بر حق احترام به شأن انسانی تأکید کرده اند. بیانیه جهانی حقوق بشر، این حق را در صدر بند اول خود قرار داده است. ماده ۱۰ میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی اعلام می کند:

با هر انسانی که از آزادی محروم شده باید طبق شئون انسانی و با احترام به حیثیت برآمده از شخصیت انسانی او رفتار شود. اصول بنیادین مربوط به رفتار با زندانیان و مجموعه اصول حفاظت از تمامی افرادی که به نحوی از انحاء در زندان یا بازداشت به سر می برند، در نخستین سطور خود حاوی تمهیدات مشابهی هستند. (ابراهیمی، ۹۲، ۲۴)

شرایط نامساعد حبس نه تنها تجاوز به حیثیت زندانی محسوب می شود بلکه می تواند جزو تنبیه های خشن، ناعادلانه و خطرناک برای سلامتی و حتی زندگی زندانی به حساب آید: به همین دلیل، شرایط بد زندان نوعی تجاوز به حق مسلم زندانی است که نباید مجبور به تحمل شکنجه و دیگر مجازات ها و رفتارهای خشن، غیرانسانی و تحقیر آمیز شود، این اصل در ماده ۵ بیانیه جهانی حقوق بشر، ماده ۷ میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی، کنوانسیون مبارزه با شکنجه و دیگر مجازات ها و رفتارهای خشن، غیرانسانی و تحقیر آمیز، و به صورتی صریح تر در اصل ۶ از مجموعه اصول حفاظت از تمامی افرادی که به نحوی از انحاء در زندان یا بازداشت به سر می برند، مورد تأکید قرار گرفته است. (مهرپور، ۱۳۷۴، ۲۶) در برخی موارد، شرایط ناگوار حبس به طور عمده بر زندانی تحمیل می شود تا شخصیت او را خرد کنند، یا او را عصبانی نمایند و یا او را مجبور به دادن شهادت و یا اعتراف کنند. شرایط بد زندان می تواند ناشی از بی توجهی مقامات نیز باشد. RMT ها، همان گونه که خواهیم دید، دارای چندین ماده مشروح هستند که به جنبه مادی زندگی در زندان پرداخته اند.

اسناد بین المللی عام راجع به حقوق زندانیان

بررسی RMT ها:

محل اقامت

قاعده ۹ سلول ها و اتاق های انفرادی که برای نگهداری شبانه زندانی ها اختصاص می یابد حتما باید یک نفره باشد. اگر بنا بر دلایل خاص، مانند ازدحام موقتی، اداره مرکزی زندان مجبور به عدول از این قاعده گردد، در هر صورت باید از اسکان دادن دو زندانی در اتاق یا سلول یک نفره خودداری کند. هرچند که سلول های انفرادی قابل ترجیح است، اما تجربه نشان داده است که نگهداری دو زندانی در یک سلول همیشه نامناسب نیست، به شرطی که مساحت اتاق، تهویه، اثاث، وسایل بهداشتی و غیره منطبق بر استانداردها باشد. قاعده ۹ از این نظر فاقد اعتبار است. اگر بنا بر دلایل خاص، در هریک از سلول ها بیش از یک نفر زندانی نگه داشته شود، اداره زندان موظف است تمامی احتیاط های لازم برای پیشگیری از هر نوع سوءاستفاده جنسی را به کار بندد. (مرکز امور مشارکت زنان ریاست جمهوری، ۸۷، ۳۰)

اداره زندان موظف است نکات تعیین شده در RMT ها را رعایت کند، از جمله استانداردهای مربوط به عوامل زیر - حجم فضایی که هر زندانی اشغال می کند؛ - ارتفاع سقف؛ - روشنایی و تهویه؛ - سهولت استفاده از توالت، دستشویی و دوش استحمام در داخل یا خارج سلول؛ - وسایل خواب و اثاثیه لازم برای مرتب کردن وسایل شخصی.

زمانی که برای اسکان زندانیان از خوابگاه استفاده می شود، زندانیان باید به دقت انتخاب شوند و ثابت گردد که آن ها قادر به سکونت در چنین شرایطی هستند. شب ها، خوابگاه ها باید به طور مرتب تحت نظارت قرار بگیرند و نحوه نظارت منطبق بر نوع زندان خواهد بود. زندگی در خوابگاه مشکلات متعددی را از نظر امنیتی به وجود می آورد. مجرمان حرفه ای و افراد خشن می توانند از شرایط خوابگاه برای سوءاستفاده از زندانیان ضعیف تر بهره برداری کنند و یا به فعالیت های ناشایست دیگری مانند باندبازی و باجگیری دست بزنند. از سوی دیگر، ایجاد زمینه برای رعایت الزامات ذکر شده در RMT ها همان گونه که در پاراگراف ۹ آمده است، در محیط خوابگاه بسیار دشوار است.

مأموران زندان پیش از انتقال یک زندانی به خوابگاه، باید کاملا هشیار باشند. زندانیانی که در داخل یا خارج زندان سابقه خشونت دارند، به هیچ وجه نباید در خوابگاه اسکان داده شوند. طبق الزامی که

در RMT فوق ذکر شده، فقط زندانیانی باید در خوابگاه نگهداری شوند که از نظر زندانبان‌ها استعداد زندگی جمعی را دارند. تازه واردان (متهمان، تازه محکومان و زندانیان منتقل شده) تا زمانی که میزان توانایی آن‌ها برای زندگی جمعی ارزیابی نشده است، نباید در خوابگاه اسکان داده شوند. برای کنترل صحیح خوابگاه، در تمامی ساعات باید یک نفر زندانبان بر امور آنجا نظارت کند. او باید به طور دائم در فاصله‌ای که صدای خوابگاه قابل شنیدن است مستقر شود و آماده باشد در صورت بروز حادثه به استمداد یا مداخله بپردازد. بازدیدها باید به طور پنهانی و طوری سازماندهی شود که خواب زندانیان برهم نخورد.

قاعده مربوط به اسکان در سلول باید در تمامی زندان‌ها پذیرفته شود. قاعده RMT ۸۶‌ها در این زمینه کاملاً نظر روشنی را بیان کرده است: متهمان باید شب‌ها در اتاق‌های یک نفره، نگهداری شوند. مگر این که عرف محل به دلایل اقلیمی وضعیت دیگری را اقتضا کند.

این قاعده در واقع بیان صریح همان چیزی است که قبلاً اشاره کردیم: متهمانی که از اصل براءت برخوردارند، باید شرایط زندگی بهتری نسبت به محکومان داشته باشند.

بهتر است یک برنامه روزانه برای فعالیت‌های گروهی به زندانیان پیشنهاد گردد تا آنان بخشی از روز را صرف کارهای مربوط به این برنامه کنند. لذا ضرورت دارد تا نوعی فضای شخصی برای زندانیان تأمین شود تا در آن به امور شخصی خود بپردازند. در چنین شرایطی، نوع محل زندگی - سلول یک نفره یا خوابگاه - اهمیت زیادی پیدا می‌کند و به هنگام احداث ساختمان‌های جدید زندان‌ها باید به این مسئله توجه شود.

فضای زندگی

قاعده ۱۰ مکان‌های حبس و به ویژه مکانی که برای خوابیدن زندانیان در نظر گرفته می‌شوند باید، با توجه به آب و هوای منطقه، با نیازهای بهداشتی زندانیان به ویژه در زمینه حجم هوا، مساحت، روشنایی، سیستم گرمایی و تهویه متناسب باشد. مقررات برخی از زندانها در تعریف حجم هوا، گرما و تهویه سلول‌ها حتی از RMT‌ها نیز نظر دقیق‌تری ارائه کرده‌اند. در RMT‌ها به طور عامدانه این نکات به دقت تعریف نشده‌اند، سلولی که در کشوری کاملاً سردسیر قرار دارد باید تفاوت بسیاری با سلول کشور گرمسیری داشته باشد. قاعده ۱۰ فقط ایجاب می‌کند که شرایط لازم برای خواب شبانه با نیازهای جسمانی متناسب باشد. خوابیدن در اتاقی که تهویه مناسب ندارد و یا سرد و مرطوب است، بیماری‌های عدیده‌ای به وجود می‌آورد. اگر کسی مدت‌های طولانی در سلول پر

جمعیتی باقی بماند و برای هواخوری یا کار از آن خارج نشود با خطر تحلیل ماهیچه های بدن روبرو خواهد شد. در مقابل، اگر کار در داخل سلول انجام گیرد، ابزارهای کار فضا را بیش از پیش اشغال خواهند کرد و بدین ترتیب کار به یکی از عوامل مضر برای سلامتی تبدیل خواهد شد. حل این مشکل چندان ساده نیست، اما ابزارهایی وجود دارد که به مدیران خلاق اجازه می دهد با استفاده از منابع موجود مشکل تراکم جمعیت را حل کنند. برای مثال به چندین راه حل اشاره خواهیم کرد. اگر در یک زندان پرجمعیت، برخی زندانیان در داخل سلول و برخی دیگر در کارگاه ها مشغول به کار هستند، زندانیان گروه اول به این دلیل که از ازدحام جمعیت رنج می برند باید بیش از زندانیان گروه دوم از تدابیر مربوط به کاهش تراکم بهره مند شوند.

در صورت تراکم زیاد، مقامات زندان و مسئولان ساختمان باید برنامه ای را به اجرا در آورند که طی آن زندانیان بتوانند مدت بیشتری را در خارج سلول (مثلا در راهروها، سالن ورزش، حیاط و غیره) سپری کنند، این اقدام باعث می شود تا از تنش های مربوط به تراکم زیاد جمعیت کاسته شود. مأموران زندان باید طرحی را برای توزیع متناسب جمعیت زندانی در فضای موجود تهیه کنند. ممکن است که از تمام امکانات یک سلول به طور کامل استفاده نشود و یا برخی سلول ها خالی بمانند درحالی که سلول های دیگر مملو از جمعیت هستند.

بهداشت جسمی و نظافت

قاعده ۱۲ تأسیسات بهداشتی باید نیازهای طبیعی زندانی را هر زمان که وی بخواهد برآورده سازند، این تأسیسات باید به صورتی بهداشتی و مناسب در دسترس وی قرار گیرد. برای همه افراد بسیار اهمیت دارد که بتوانند نیازهای فیزیولوژیک خود را به طور خصوصی و با حفظ حیا و آبرو برطرف سازند، این امر برای زندانیان اهمیت بیشتری دارد زیرا دیگر عوامل مربوط به شرایط حبس می تواند تأثیرات سویی بر عزت نفس و حیثیت زندانیان داشته باشد.

زندانیان در هر لحظه از روز و شب باید بتوانند به توالی دسترسی داشته باشند. هیچ کس نباید در شرایطی قرار بگیرد که برای رفع نیازهای اساسی فیزیولوژیکی اش به یک فرد ناظر و بالطبع به امکان دسترسی به این فرد بستگی داشته باشد. گشودن در سلول و هدایت زندانی به سوی توالی نباید به میل و اراده فرد ناظر بستگی داشته باشد.

توالی هایی که در داخل سلول قرار دارند باید مجهز به درپوش باشند و به وسیله دیوار یا پارتیشن از بقیه سلول جدا شوند، به ویژه در زندان هایی که زندانیان غذای خود را در داخل سلول می خورند

غذا خوردن در کنار توالت در باز نه خوشایند است و نه بهداشتی. توالت باید مجهز به سیفون باشد، و در صورت عدم امکان، چندین بار در روز تخلیه شود. کاغذ بهداشتی باید به طور دائمی در اختیار زندانیان قرار بگیرد.

در خوابگاه ها امر نظارت بر توالت ها که بنا بر دلایل امنیتی ضروری می نماید، باید به وسیله افراد هم جنس با زندانیان انجام گیرد. قاعده ۱۳ تعداد حمام ها و دوش ها باید به اندازه ای باشد که هر زندانی بتواند به راحتی از آن ها استفاده کند. دمای آب باید با آب و هوای محل متناسب باشد و زندانیان بتوانند مطابق فصول سال و منطقه جغرافیایی، به هر تعداد دفعات که بهداشت عمومی زندان ایجاب می کند، استحمام نمایند، تعداد دفعات استحمام در آب و هوای معتدل باید حداقل یک بار در هفته باشد. امکان تمیز بودن یکی از مهم ترین عوامل برای حفظ منزلت شخصی نزد زندانیان است. اداره زندان باید تلاش کند برای زندانیان امکان دوش گرفتن را به دفعاتی که مایلند، فراهم کند. اگر امکانات زندان اجازه این کار را نمی دهد، اداره زندان باید برنامه استحمام را مطابق دما و آب و هوای محل طرح ریزی نماید.

اداره زندان همچنین باید تلاش کند تا زندانیان آزادانه به آب سرد و یا گرم دسترسی داشته باشند. در آب و هوای گرمسیری، زندانیان می توانند از آب سرد برای شستشوی خود استفاده کنند. اگر جریان آب گرم به طور دائمی برقرار نباشد، می توان آب گرم را در درون ظرف و به طور متناوب در اختیار زندانیان قرار داد. زندانیانی که به کارهای سخت و یا کارهای کثیف کننده مشغول هستند باید بتوانند در پایان روز کاری استحمام نمایند. (فرقدان، ۸۷، ۵۱)

قاعده ۱۶ تمامی مکان هایی که محل رفت و آمد دائمی زندانیان است، باید کاملاً مرتب و تمیز نگه داشته شود. باید از زندانیان خواسته شود که سلول خود را تمیز نگه دارند و البته برای این کار باید ابزار لازم مانند سطل، صابون، گونی، جارو و ... در اختیار آنان قرار بگیرد. اداره زندان باید بر نظافت بخش های عمومی نظارت کند و به این منظور از زندانیان به عنوان نیروی کار استفاده نماید، اداره زندان باید نظامی را برای پرداخت مزد یا پاداش در قبال انجام این گونه خدمات برقرار سازد.

بهداشت و مراقبت های فردی

قاعده ۱۵ باید از زندانیان خواسته شود که نظافت فردی خود را حفظ کنند، به این منظور، آب و وسایل بهداشتی لازم برای سلامتی و نظافت باید در اختیار آنان قرار بگیرد. در اینجا قاعده ۱۳ را یادآوری می کنیم: امکان حفظ بهداشت شخصی برای زندانیان تأثیر مهمی بر توانایی آنان در حفظ

منزلت شخصی دارد. علاوه بر آب، اداره زندان باید صابون، مسواک، خمیردندان و حوله نیز در اختیار زندانیان قرار دهد. هرچند زندانیان باید اجازه داشته باشند که این وسایل را از بیرون زندان و یا از طریق خرید برای خود تهیه کنند، اما اداره زندان باید این گونه وسایل را در اختیار زندانیانی که قادر به تهیه آن نیستند قرار دهد. اگر زندان از قدرت مالی لازم برای تهیه این گونه وسایل برای همه زندانیان برخوردار نیست، باید حتماً آن را برای زندانیان فقیر تهیه نماید و شناسایی این گونه زندانیان می تواند از طریق زندانبانان صورت گیرد. ۳۰. زندانیان باید جایی را برای مرتب کردن وسایل بهداشتی شخصی (مثل مسواک) در اختیار داشته باشند، به طوری که از سرقت و مشاخره بر سر وسایل جلوگیری شود و جنبه خصوصی این وسایل نیز حفظ گردد.

داشتن بدنی تمیز و بدون بوی نامطبوع اهمیت بسیاری در حفظ سلامتی زندانیان و نیز در بهداشت کسانی دارد که به طور مداوم با زندانیان در تماس هستند (مانند زندانبانان). این افراد باید زندانیان را تشویق به رعایت نظافت کنند و در این راه نباید به اجبار و فشار متوسل گردند.

تعداد اندکی از زندانیان علاقه ای به استفاده از دوش ندارند. به هر حال این افراد باید تمیز باشند، به ویژه وقتی که در خوابگاه زندگی می کنند.

برای زنانی که در دوره قاعدگی هستند باید تمهیدات ویژه ای اندیشیده شود. آنان باید بتوانند به دفعات ممکن خود و لباس های زیرشان را بشویند و وسایل بهداشتی مورد استفاده (پارچه، پنبه، دستمال و غیره) را در اختیار داشته باشند و برای به دست آوردن این وسایل نباید دچار مشکلی باشند (این وسایل یا باید به طور دائم در اختیار آنان باشد و یا از طریق پرسنل مؤنث به دست آنان برسد). کودکانی که همراه زنان زندانی هستند باید از تمامی شرایط بهداشتی مناسب برخوردار باشند.

ممکن است مفهوم بهداشت فردی و مراقبت های جسمانی، بار مذهبی نیز داشته باشد. قاعده ۶، اصل عدم تبعیض، به ویژه در ارتباط با مسائل مذهبی را مطرح می سازد و مقرر می کند که زندانیان باید بتوانند بهداشت شخصی خود را مطابق تعالیم مذهبی شان حفظ کنند. (کرامتی، ۹۰، ۱۷)

قاعده ۱۶؛ برای آنکه زندانیان ظاهری مناسب داشته و منزلت شخصی آنان رعایت شود، باید امکاناتی برای اصلاح موی سر و ریش آنان پیش بینی گردد؛ مردان باید بتوانند به طور مرتب ریش خود را اصلاح نمایند. این بند در واقع ادامه بند قبل است و نیازی به توضیح اضافی ندارد. فقط باید خاطرنشان کرد که این بند بر بهداشت مو و ریش و اصلاح صورت تأکید کرده است.

زندانی به هیچ وجه نباید علیرغم میل خود مجبور به اصلاح موی سر باشد، مگر در مواردی که دلایل پزشکی مشخصی وجود دارد. زندانیان اگر بخواهند باید بتوانند ریش خود را نگه دارند. مردانی که ریش نمی‌گذارند باید بتوانند آن را مرتباً بتراشند. البته نحوه دسترسی به تیغ و دیگر وسایل ریش تراشی باید تحت کنترل باشد. کارمندان زندان باید مراقب باشند که هر زندانی از وسایل مخصوص خود استفاده کند. با توجه به شیوع ایدز (که در میان زندانیان بیشتر رایج است و می‌تواند حتی به زندانیان کشورهای موسوم به «حفاظت شده» سرایت کند)، استفاده مشترک از وسایل ریش تراشی می‌تواند عامل مؤثری در آلودگی به ویروس HIV و در نتیجه عامل مرگباری باشد. اگر مثلاً به خاطر کمبود موقتی برخی وسایل، امکان تهیه وسایل شخصی ریش تراشی برای همه زندانیان میسر نباشد، بهتر است آنان به جای استفاده مشترک از تیغ، ریش خود را نتراشند. وسایل دور نینداختنی که توسط یک زندانی خریداری و یا دریافت می‌شود، باید طوری جاسازی شود که به طور تصادفی یا به طور عمدانه مورد استفاده زندانی دیگر قرار نگیرد. اگر امکان تهیه جعبه و کلید مجزا برای همه زندانیان وجود نداشته باشد، یک نفر مراقب باید از تیغ‌های موجود در قفسه‌ها نگهداری کند و نام هر زندانی به طور مشخص بر روی قفسه نوشته شود و کل این مجموعه باید در محلی که در آن با کلید بسته می‌شود قرار گیرد.

در کشورهایی که زنان به طور سنتی آرایش خاصی دارند، زنان زندانی باید مجاز به آرایش خود باشند. این امر هیچ تأثیری بر امنیت و هزینه‌های زندان ندارد و زنان زندانی باید محصولات آرایشی را از محل هزینه‌های شخصی تأمین کنند. در مقابل، نحوه تصور زنان درباره موقعیت و جایگاهشان تأثیرات مهمی به دنبال دارد.

اعلامیه اصول اساسی رفتار با زندانیان (۱۹۹۰)

زندانیان از جمله گروه‌های در معرض خطر نقض حقوق بشری در سطح جامعه بین‌المللی هستند که به لحاظ شرایطی که در آن به سر می‌برند، امکان نادیده گرفتن آن‌ها و تعرض به حقوق و آزادی‌های اساسی شان بیش از دیگر گروه‌های انسانی بوده و غالباً شرایط منصفانه‌ای برای احقاق حقوق آن‌ها وجود ندارد و به طور خاص تحت انواع و اقسام رفتارهای غیر انسانی، تحقیر آمیز، ظالمانه و حتی گاهی شکنجه قرار می‌گیرند. از این رو، ضرورت حمایت بیشتر و مؤثرتر از آن‌ها، تدوین و تصویب مقررات ویژه‌ای را ایجاب می‌نمود. به همین جهت سازمان ملل متحد در ضمن تلاش‌های مداوم و طولانی برای انسانی نمودن عدالت جزایی و حمایت از حقوق بشر، به طور خاص

به مسأله زندانیان و شیوه های مختلف حمایتی از آنان جهت رعایت حقوق انسانی و تضمین آزادی های اساسی آن ها نیز در قالب تدوین اسناد و قطع نامه های متعددی همت گمارده است. از جمله این تلاش ها می توان به تصویب اعلامیه «اصول اساسی رفتار با زندانیان» اشاره نمود؛ که در چهاردهم دسامبر ۱۹۹۰ طی قطع نامه شماره ۱۱۱ / ۴۵ به تصویب مجمع عمومی سازمان ملل متحد رسیده است. (گودرزی بروجردی، ۸۳، ۹۸)

- متن و محتوای اعلامیه اصول اساسی رفتار با زندانیان

این اعلامیه در مقایسه با بسیاری از اسناد نسبتاً مختصر بوده و طی یازده ماده تدوین یافته است. متن و مفاد سند حاضر به این شرح است:

- احترام به کرامت انسانی و اصل عدم تبعیض

ماده یک اعلامیه مهم ترین اصل اساسی در رفتار با تمامی انسان ها، به ویژه زندانیان را مطرح نموده است: «باید با تمامی زندانیان با احترام به «کرامت ذاتی»^۱ و ارزش آنها به عنوان افراد انسانی، رفتار گردد».

این اعلامیه یکی دیگر از بنیادی ترین اصول حقوق بشری در رفتار با تمامی انسانها که همان «اصل عدم تبعیض»^۲ است را در مواجهه و رفتار با زندانیان خاطر نشان نموده است. هیچ گونه تبعیضی بر اساس نژاد، رنگ، جنس، زبان، مذهب، عقاید سیاسی و غیره، ریشه های ملی و اجتماعی، اموال، تولد و دیگر وضعیت ها وجود نخواهد داشت»^۳. (امیرارجند، ۸۳، ۹۴)

- بهره مندی زندانیان از تمامی حقوق و آزادی های اساسی بشر

- مراعات توازن در مسئولیت دولت ها به نگهداری زندانیان و دیگر اهداف اجتماعی^۳

- منع یا محدودیت استفاده از حبس انفرادی

در ماده ۷ «حبس انفرادی»^۴ به عنوان یکی از بارزترین رفتارهای غیر انسانی که نسبت به زندانیان صورت می پذیرد را مورد توجه قرار داده و اصل اساسی را تلاش برای حذف یا محدودیت استفاده از

---

1 Non Discriminativim

2 Inherent Dignity

۳. ماده ۴ هم رعایت اصل اساسی توازن و توجه متقابل در مسئولیت دولت ها به نگهداری زندانیان و رعایت دیگر اهداف اجتماعی را مورد توجه قرار داده است: «مسئولیت زندان ها برای نگه داری زندانیان و حمایت از جامعه در مقابل جرایم باید با رعایت اهداف اجتماعی دیگر هر دولت و مسئولیت های اساسی آن جهت ترویج رفاه و توسعه تمامی افراد جامعه، اجرا شود.»

4. Solitari confinement

آن دانسته است: «تلاش‌هایی برای الغای حبس انفرادی به عنوان تنبیه (مجازات) یا محدودیت استفاده از آن باید صورت پذیرد و تشویق شود».

این نکته لازم به ذکر است که گاهی حبس انفرادی، جهت حمایت و حفاظت بیشتر از افراد تحت بازداشت یا حبس در مقابل اقدامات مجرمانه دیگر زندانیان یا دیگر اغراض عقلایی مشروع ضرورت پیدا می‌نماید، از این رو ماده فوق‌الذکر اساسی تلاش برای الغای حبس انفرادی به عنوان تنبیه مجازات را مطرح نموده و به طور مطلق استفاده از این شیوه را منع نکرده است. (امیرارجمند، ۸۶، ۶۳)

- رعایت اصل انصاف و بی‌طرفی

در اجرای اصول اعلامیه آخرین ماده از اعلامیه، رعایت اصل «انصاف»^۱ و بی‌طرفی در اجرای اصول اعلامیه را خاطر نشان نموده و مقرر داشته: «تمامی اصول فوق‌الذکر باید به طور بی‌طرفانه (منصفانه) اعمال شود». (زهره‌وند، ۱۳۷۴، ۶۶)

- نکاتی درباره اعلامیه اصول اساسی رفتار با زندانیان

این سند از حیث گستره شمول آن در زمره اسناد بین‌المللی حقوق بشر محسوب شده و با توجه به این که صرفه حقوق افراد خاصی تحت عنوان زندانیان را مورد حمایت قرار داده در دسته اسناد خاص بین‌المللی نیز طبقه‌بندی می‌گردد. اما از حیث ماهیت، سند حاضر دارای جنبه اعلامیه‌ای بوده که از این جهت بر دولت‌های عضو الزام آور نبوده و صرفاً دارای ارزش اخلاقی و سیاسی می‌باشد. اگرچه محتوای اعلامیه حاضر در بسیاری از اسناد حقوق بشری الزام آور گنجانده شده که از این جهت رعایت مفاد آن بر دولت‌های عضو آن‌ها الزام آور است.

سند حاضر، در هشتمین اجلاس سازمان ملل متحد برای پیش‌گیری از جرایم و رفتار با مجرمان تصویب شد که در آن پیش‌نویس قطعنامه حاضر تهیه و تدوین شده است؛ اما این قطعنامه تنها سند سازمان ملل متحد در خصوص حمایت از حقوق زندانیان محسوب نمی‌شود؛ زیرا پیش از این نیز سازمان ملل متحد با تلاش‌هایی که در خصوص تدوین و تصویب اسنادی چون «قواعد حداقل استانداردهای رفتار با زندانیان مصوب اولین کنفرانس سازمان ملل برای پیش‌گیری از جرائم و رفتار با مجرمان (۱۹۵۵)» به عمل آورده که طی قطعنامه (xxiv 663c) شورای اقتصادی و اجتماعی در سال ۱۹۵۷ و قطعنامه (LXII 2076) سال ۱۹۷۷ به تصویب رسیده و قطعنامه شماره ۱۰ درباره

وضعیت زندانیان و قطعنامه شماره ۱۷ درباره حقوق بشر زندانیان مصوب هفتمین کنگره سازمان ملل برای پیش گیری از جرائم و رفتار با مجرمان و... گام های نسبتاً مؤثری در جهت حمایت خاص از حقوق زندانیان به عمل آورده است که این اقدامات در مقایسه با این اعلامیه گسترده تر و جامع ترند.

- جمهوری اسلامی ایران و اعلامیه اصول اساسی رفتار با زندانیان

در خصوص اصول اساسی رفتار با زندانیان در جمهوری اسلامی ایران نیز توجه به این امور ضروری به نظر می رسد که اولاً مطابق بند ۹ اصل دوم قانون اساسی مبنی بر کرامت و ارزش والای انسان و اصل نوزدهم و بیستم که بر برابری حقوق مردم ایران و حمایت یکسان آن ها در مقابل قانون تأکید شده و سایر اصول قانون اساسی به ویژه اصول متضمن حقوق ملت (فصل سوم قانون اساسی) هیچ گونه منع و تمایزی در بهره مندی از برخی حقوق اساسی نظیر حق احترام به کرامت انسانی، بین زندانیان و سایر اقشار وجود ندارد و از این حیث حقوق آن ها به طور مساوی با سایر افراد تضمین شده است، اما به جهت شرایط و وضعیت خاصی که دارند امکان اعمال تمامی حقوق و آزادی هایشان را نظیر سایر افراد آزاد ندارند و برخی حقوق و آزادی های آن ها متفاوت از سایر اشخاص است. (مولاوردی، ۸۹، ۱۱۳)

ثانیاً در جهت حمایت بیشتر از افراد بازداشت شده و زندانی و لزوم رفتار انسانی با آن ها اصل سی و نهم قانون اساسی مقرر نموده: هتک حرمت و حیثیت کسی که به حکم قانون دستگیر، بازداشت، زندانی یا تبعیدشده، به هر صورت که باشد ممنوع و موجب مجازات است.

ضمانت اجرای این اصل قانون اساسی را نیز به صورت کلی در ماده ۵۷۰ ق.م. می توان یافت که در آن سلب حقوق مقرر در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، موجب انفصال از خدمت و محرومیت یک تا پنج سال از مشاغل حکومتی و حبس از دو ماه تا سه سال خواهد بود. علاوه بر این مطابق ماده ۶۰۸ ق. م. ا. نیز، توهین به افراد از قبیل فحاشی و استعمال الفاظ رکیک چنان چه موجب حد قذف نباشد به مجازات شلاق تا ۷۴ ضربه و یا پنجاه هزار تا یک میلیون ریال جزای نقدی خواهد بود. در اینجا هیچ تمایزی بین هتک حرمت اشخاص چه زندانی باشند یا آزاد، وجود ندارد. مضافاً به این که ماده ۱۷۹ آیین نامه قانونی و مقررات اجرایی سازمان زندان ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور مصوب ۱۳۷۲ / ۱ / ۷ ریاست قوه قضائیه نیز هر گونه تندخویی، دشنام، ادای الفاظ رکیک یا تنبیه بدنی زندانی و اعمال تنبیهات خشن و مشقت بار و موهن در زندان ها را به کلی ممنوع کرده

است..... و همچنین اقدامات تربیتی و فرهنگی و آموزشی متعددی نیز در راستای ارتقای شخصیت زندانیان به عمل آورده شده است. (محمدنژاد، ۱۳۸۲، ۳۷)

اسناد بین‌المللی خاص راجع به زنان زندانی

در اینجا ابتدا به ضرورت‌ها و چرایی رفتار اختصاصی با زنان زندانی پرداخته و سپس قوانین بانکوک به عنوان اولین و مهم‌ترین قانونی که به زنان زندانی توجه ویژه داشته را مورد بررسی قرار می‌دهیم.

- ضرورت‌ها و اصول رفتار اختصاصی با زنان زندانی

تعداد زندانیان زن در جهان رو به افزایش است و این مسأله باعث بروز نگرانی‌های عمومی شده است. مطابق بررسی‌های صورت گرفته در انگلستان، در سال ۲۰۰۲ تعداد زندانیان زن ظرف ۴ سال، ۶۸ درصد افزایش پیدا کرده است (Stone، ۱۹۹۹). در همین سال، زنان سه چهارم درصد زندانیان جهان را تشکیل می‌دادند. این آمار در کشورهای مختلف متفاوت است. برای مثال در آمریکا ۷/۳ درصد، زندانیان را تشکیل می‌دهند (Murdoch، ۲۰۰۶) در کانادا این مقدار ۵ درصد، در انگلستان ۵/۱ درصد، در فرانسه ۳/۷ درصد، لیتوانی ۲/۸ درصد، لهستان ۲/۷ درصد و اسلواکی ۵/۲ درصد است. نسبت زن در عربستان سعودی نیز ۷/۵ درصد کل زندانیان است و این میزان در ایران تا ژوئن ۲۰۰۷، ۳/۷ درصد بود. (ICPS) و این ارقام در سال میلادی ۲۰۱۹ نیز رو به افزایش می‌باشد. (www. Unwomen.org) هر چند این میزان نسبت به جمعیت کل زندانیان کم است اما باید توجه داشت که زنان به دلیل ویژگی‌های جسمی و روانی خاص، نیازهای متمایز و پیچیده دارند. تعداد قابل توجهی از زندانیان زن دارای مشکلات روانی، اعتیاد و خودزنی هستند. خدمات مراقبت بهداشتی زنان باید مسائل ویژه زنان و مشکلاتی که زنان با آن مواجه‌اند را مدنظر قرار دهند. بسیاری از زنان قبل از ورود به زندان هیچ‌گونه توجهی به سلامت خود ندارند و در نتیجه پس از ورود به زندان، نیاز شدیدی به خدمات مراقبت پزشکی پیدا می‌کنند. زمان کوتاه محکومیت اکثر زنان، مشکلی بر سر راه ارائه خدمات بهداشتی کافی و مناسب برای زنان زندانی و نیز تداوم درمان پس از آزادی آن‌هاست. در حالی که تعداد زیادی از مردان به دلیل اعمال خشن در زندان هستند؛ اما دلیل عمده حبس زنان جرایم علیه مالکیت و مواد مخدر است (همان).

نیازها و شرایط خاص زنان، رفتار متفاوتی را از سوی مقامات الزامی می‌دارد. هرچند قاعده ۱۳ از قواعد اروپایی زندان بیان می‌دارد که: این اصول به صورت بی‌طرفانه و بدون تبعیض بر مبنایی از

جمله جنس، نژاد، رنگ، مذهب، عقیده سیاسی و غیر آن، اصل و منشأ اجتماعی و تعلق به اقلیت ملی، مالکیت، تولد یا سایر وضعیت ها اعمال می شود؛ اما وجود گروه های متفاوت در زندان نیازمند رفتار متفاوت با آن هاست. از طرفی اعمالی که طبق قانون به منظور حمایت از حقوق زنان و خصوصاً زنان باردار و شیرده، کودکان و نوجوانان، سالمندان بیمار یا معلولین صورت می گیرد نباید اعمالی تبعیض آمیز تلقی شود. چراکه وضعیت ویژه آن ها و این که آن ها جز گروه های آسیب پذیر تلقی می گردند. مقامات را مجاز به ارائه امکانات متفاوت به آنان می نماید.

زندانیان آسیب پذیر کسانی هستند که به دلیل سن، جنس، قومیت، وضعیت سلامتی، موقعیت حقوقی یا سیاسی، با خطرات بیشتری نسبت به امنیت یا رفاه خود در زندان روبه رو باشند. در محیط پرفشار و بسته زندان، زنان به طور خاص آسیب پذیر هستند. مردان (کارکنان و دیگر زندانیان) غالباً زنان زندانی را مورد اذیت و آزار جنسی، جسمی و روانی قرار می دهند. مشکل دیگر زنان زندانی به نقش ایشان در خانواده مربوط می شود. از آنجا که بسیاری از زنان، مسئول خانواده و کودکان هستند. حبس آنان می تواند سبب بروز مشکلات جدی برای خود و خانواده شان در خارج از زندان شود.

قواعد بانکوک (۲۰۱۰)

سازمان ملل متحد برای اصلاح زندانیان زن و موارد غیر قانونی برای زنان مجرم، در سال ۲۰۱۰ پیش نویس قطعنامه (قواعد بانکوک) شورای اقتصادی و اجتماعی را به تصویب رساند. پیش نویس قطعنامه سازمان ملل با هدف اصلاح زندانیان زن و اقدامات غیر زندان برای مجرمین زن، توجه به استانداردها و هنجارهای سازمان ملل متحد در پیشگیری از جرایم و عدالت کیفری در رفتار با زندانیان به ویژه زندانیان زن، اجرای مؤثر حداقل مقررات معیار برای رفتار با زندانیان، اصول حفاظت از همه افراد در بازداشت یا زندان، اصول اساسی استفاده از برنامه های بازسازی قانونی در امور جنایی، توجه به ابتکار کمیسر های عالی حقوق بشر سازمان ملل متحد برای رعایت اصل «شأن و عدالت برای بازداشت شدگان» تمرکز ویژه ای بر حقوق بشر زنان و دختران گذاشت. قوانینی که بیش از ۵۰ سال پیش به تصویب رسید توجه کافی به نیازهای ویژه زنان نداشتند. با افزایش شمار زندانیان زن در سراسر جهان، نیاز به تنظیم مقرراتی در مورد رفتار با زندانیان زن بیشتر از پیش احساس شد و همین مسأله چالشی بزرگ محسوب می شد؛ که نهایتاً جامعه بین الملل را بر آن داشت تا به تدوین مقرراتی ویژه تحت عنوان قوانین بانکوک دست زند.

این قوانین به تمامی دسته‌های زن محروم از آزادی خود، از جمله جنایی یا مدنی و همچنین زنان تحت اقدامات امنیتی» یا تحت اقدامات اصلاحی مربوط می‌شود. از جمله مقررات پذیرفته در این قانون این موارد می‌باشد؛ تأمین امکانات برای بهداشت شخصی زن زندانی، تماس با دنیای بیرون، کارکنان زندان، زندانیان جوان زندان، طبقه بندی و فردگرایی، رژیم زندان، مجرمان خارج از کشور، اقلیت‌ها و مردم بومی، زندانیان تحت بازداشت یا منتظر محاکمه، مقررات پس از محکومیت، ارتقا آگاهی عمومی، به اشتراک گذاری اطلاعات و آموزش و پرورش. (The Bangkok rules, 2010)

حقوق ارتباطی زنان زندانی

زندانی کردن به محدود شدن تعامل و ارتباط میان زندانی و جهان خارج می‌انجامد، نماد این اصل عام و غالب، موانعی است که زندانیان را از داشتن رابطه اجتماعی با محیط خارج محروم می‌کند و تجسم عینی آن، درهای بسته و دیوارهای بلند و سیم خاردار هستند که به شکل یک صفحه عمومی چشم انداز هموار را قطع می‌کند این انقطاع را نیز توسط موانع طبیعی مانند صخره‌ها، دریاها، جنگل‌ها، مرداب‌ها صورت می‌گیرد» (عباچی، ۱۳۸۷، ۶۶).

رابطه زندانی با خارج انواع مختلفی دارد: روابط با خانواده، دوستان، جهان شغلی، با ادارات و نظایر آن، واضح است که رابطه زندانیان با محیط خارج به طور تنگاتنگی به میزان سختگیری‌های هر زندان بستگی دارد، بی‌شک در زندان‌های باز و نیمه باز امکان برقراری این روابط سهل‌تر است و اصل عادی بودن بیشتر تضمین می‌شود (همان).

اداره زندان باید به دنبال کم کردن تفاوت بین زندگی در زندان و زندگی آزادانه باشد، به ویژه تفاوت‌هایی که مفهوم مسئولیت‌پذیری زندانی و احترام به حیثیت فردی را محدود می‌کند. زندانیان با توجه به وضعیت کیفری شان و نیز پیشرفت‌های حاصله در زمینه رفتار با زندانیان باید در کوتاه‌ترین زمان ممکن به زندان‌های باز و نیمه باز انتقال یابند، در عمل، اگر اقدام زندانیان فاصله زیادی از این گونه زندان‌ها داشته باشند و یا دسترسی آن‌ها به این نوع زندان‌ها دشوار باشد، می‌توان زندان را طبق درخواست خود او در زندان‌های غیر باز که به محل زندگی خانواده او نزدیک است نگهداری شود (همان).

«این اصل که زندانیان همچنان صاحب حقوق و آزادی‌های خود، طبق برخی محدودیت‌ها هستند با این اندیشه در ارتباط است که آنان باید در جامعه مدنی ادغام شوند و جایگاه یک شهروند عادی را در آن جامعه باز یابند. حفظ ارتباط با محیط خارج یکی از عوامل اساسی برای اجتماعی کردن

زندانیان محسوب می شود این اندیشه در اصل ۶۱ (RMT ها) بیان شده است. رفتار با زندانیان نباید به تشدید طرد اجتماعی آنان بیانجامد که برعکس باید بر این امر تأکید شود که زندانیان همچنان بخشی از جامعه هستند. برای آن که زندان در پیشگیری از جرم و جنایت حداقل تأثیر را داشته باشد مهم است که تماس زندانیان با اطرافیان آنان و نیز با نمایندگان جامعه بیرون از زندان از نظر کیفی و کمی تقویت شود.» (همان).

نهادهایی همچون (CPT) با درک این موضوع که طراحی و ساخت مکان های بخصوص زنان اغلب بسیار پرهزینه است و دولت ها از انجام آن ناتوان هستند، نگهداری زنان و مردان در یک موسسه اما در بخش های جداگانه را پذیرفته اند. البته در میان زنان زندانی باید تفکیک و طبقه بندی صحیحی بر حسب سابقه کیفری، سن، نوع جرم و مدت محکومیت انجام شود. زنان بزرگسال باید جدای از دختران نگهداری شوند و زنانی که سابقه عفونت دارند می بایست جدای از بقیه نگهداری شوند و از نزدیک تحت مراقبت قرار گیرند.

اصول حمایتی زنان زندانی برای مقابله با بیماری ایدز و اعتیاد

- ایدز (اچ آی وی)

بیماری ایدز (اچ آی وی) از هنگام شروع، مصیبت های فوق العاده زیادی را برای زندانیان ایجاد کرده و ویروس ایدز، در زندان های اکثر کشورهای جهان یافت شده است. این موضوع باید مورد توجه جدی قرار بگیرد، آن هم نه تنها برای زندانیان، بلکه برای کل جامعه، در واقع زندان ها جدا از دنیای بیرون نیستند. (Joint united nation programme on Hiv/Aids & world health organization)

اکثر زندانیان دوره های حبس کوتاه مدت دارند و دوباره به جامعه باز می گردند. زندانیان نه تنها خود در معرض عفونت اچ آی وی) در جامعه می باشند. تعداد زیادی از زندانیان قبل از دستگیری فعالیت های پرخطری همچون تزریق مواد و تماس جنسی غیر ایمن دارند. از طرف دیگر همان طور که می دانیم اعتیاد تزریقی از عوامل اصلی گسترش (اچ آی وی) است و رابطه این دو به خوبی ثابت شده است. موقعیت زندان اغلب، زمینه مساعدی برای انتقال عفونت اچ آی وی ایجاد می کند. زندان ها اغلب انباشته از زندانی هستند و آنان در فضای پر از خشونت و نگرانی زندگی می کنند. تنش ها از جمله تنش های جنسی زیاد است. استفاده مشترک از وسایل تزریق به مواد مخدر، سوزن های مشترک برای خال کوبی و سوراخ کردن پوست، آشکارا خطر ابتلا به اچ آی وی را افزایش می دهد

(احمدی، ۱۳۸۹، ۳۶). نداشتن تحقیقات و اطلاعات و نبود مراقبت های پزشکی مناسب از دیگر دلایل مؤثر در انتشار اچ آی وی) در زندان هاست. امروزه زندان در تمام نقاط جهان از کانون های مسلم تمرکز (اچ آی وی) و میزان عفونت این بیماری در بین زندانبانان بیشتر از جمعیت عادی جامعه است. جوانان زندانی در معرض بیشتری برای ابتلا به عفونت اچ آی وی) هستند چراکه تنوعی از رفتارهای خطرناک که موجب انتقال ویروس می شود در زندان وجود دارد.

- اعتیاد در زنان زندانی

در مواردی ریشه اعتیاد را می توان در مشکلات خانوادگی دید، به طوری که با افزایش تنش ها در روابط خانوادگی و فشار توأم با آزار و اذیت مردان، زنان دچار خط عاطفی می شوند و برای تسکین افسردگی و اضطراب ناشی از روابط ناهنجار خانوادگی به سازگاری معیوب می پردازند تا خود را در کوتاه مدت از شر استرس های به وجود آمده رها کنند که یکی از این جلوه های سازگار معیوب را می توان در اعتیاد مشاهده کرد. پدر و مادری که در برابر دیدگان نوجوان خود ماده مخدر مصرف می کنند و دریافت الگوهای مرضی از والدین معتاد، سهم بسزایی در این امر دارد چون اولاد کنجکاوی و تقلید، از صفات ذاتی هر انسان است و دیگر آن که وابستگی دختران به الگوهای رفتاری خانواده بیشتر است.

اعتیاد از طریق مردان چه قبل و چه بعد از ازدواج، یکی از دلایل اعتیاد زنان است. مردان معتاد برای آن که از برخورد احتمالی همسر خود در امان بمانند با ترفندهای مختلف او را در مصرف مواد شریک می کنند(غفاری، ۱۳۸۰، ۵۵). از دیگر مسائل مؤثر در این مقوله فقر اقتصادی و سوء استفاده از زنان برای حمل و نقل و قاچاق مواد مخدر است. زنان و دختران فراری، گاه به دام باندهای آلوده و انحرافی گرفتار می شوند و به اعمال مختلف چون اعتیاد و خرید و فروش مواد روی می آورند.

بررسی رابطه بین اعتیاد و بزهکاری نتایج سودمندی را به دنبال داشته است، در پرتو این مطالعات مشخص شده که هزینه های مالی و ائتلاف نیروی انسانی ناشی از اعتیاد و جرایم مربوطه، به شخص معتاد محدود نمی شود. هزینه های اقتصادی که به اجتماع تحمیل می شود: شامل افزایش هزینه های بهداشتی جامعه، درگیر شدن نیروی پلیس، بالا رفتن بیمه و تأمین اجتماعی است و ائتلاف نیروی انسانی شامل: وابستگی معتادین به ماده مخدر، آزار و اذیت وابستگان و در نهایت قربانی شدن آن هاست. مطالعات جرم شناسی در معتادین نشان داده است که در وهله اول گروه های سنی جوان در معرض خطر قرار دارند، اگر چه سقوط در دام اعتیاد راه مشخص ندارد؛ بنابراین کشف زودرس اعتیاد در افرادی که تازه به استعمال مواد مخدر روی آورده اند، قدم بسیار مهمی در

جلوگیری از اعتیاد و بزهکاری ناشی از آن است. همه معتادین به یک شکل در ارتکاب جرایم درگیر نیستند، ولی بررسی همه جانبه معضل اجتماعی اعتیاد، نشانه های آن، چگونگی شکل گیری و مهار آن، نیازمند درک عمیق و روشنی از الگوهای رفتاری معتادین بزهکار بر اساس دیدگاه های علمی و قانونی است (غفاری، ۱۳۸۰، ۵۸). زندانیان موادی، افرادی هستند بی باک و به قول خودشان نترس و معمولاً شورش هایی که در زندان انجام می شود و با اعتراضات وارد بر مأموران و مدیریت همراه است، از طریق موادی هاست و به دلیل همین بی باکی است که مأمورین برای فروش سیگار در زندان از موادی ها استفاده می کنند. از موادی ها خصوصاً افرادی را انتخاب می کنند که قبلاً در زیر شلاق طاقت آورده و اعتراف نکرده باشند. موادی ها در زندان آدم های باسختی هستند و خوراکی هایی که از طریق ملاقاتی به دست می آورند با دیگران استفاده می کنند و معمولاً به دلیل همین دست و دل بازی همیشه قرض دهنده پول به دیگر مجرمین هستند. موادی ها بخصوص معتادین چندان توجهی به رعایت بهداشت ندارند و معمولاً ظاهری نامناسب و کثیف دارند (عبدی، ۱۳۷۱، ۱۲). به دلیل همین بی قیدی، هیچ وقت نسبت به پایین بودن بهداشت زندان شکایتی ندارند. اگر دیگر زندانیان در زندان مرتکب خلافی بشوند، موادی ها خلاف را نادیده می گیرند و به مأموران گزارش نمی دهند، زیرا موادی ها خبر چینی و یا به اصطلاح آنان آدم فروشی را یک صفت ناپسند می شمارند.

صندوق توسعه سازمان ملل متحد در مقابله با آسیب های زنان زندانی

صندوق توسعه ملل متحد در سال ۱۹۷۹ به عنوان صندوق داوطلبانه جهت حمایت از زنان ایجاد گردید و از سال ۱۹۸۵ به صورت یک سازمان مستقل با برنامه توسعه ملل متحد مشارکت و همکاری می نماید. این صندوق، با فعالیت پژوهشی، آموزشی، اطلاعاتی و تأمین اعتبار مالی در خصوص حمایت از زنان، از آن ها به عنوان عامل عمده توسعه حمایت می نماید و برای ابتکارهای زنان در کشورهای در حال توسعه پشتیبانی فنی و مالی فراهم می سازد تا بدین وسیله با وارد نمودن زنان به جریان اصلی برنامه ریزی و تصمیم گیری، در زمینه توسعه، همت گمارد؛ به عبارت دیگر صندوق توسعه ملل متحد برای زنان، از طریق کمک به زنان در امر دستیابی برابری از رهگذر توسعه اقتصادی و اجتماعی، کیفیت زندگی همه مردم را ارتقاء می بخشد (راسخ، ۱۳۷۷، ۶۷). صندوق توسعه ملل متحد برای زنان می کوشد تا امکانات دستیابی زنان را به آموزش حرفه ای، عملی، فناوری و اطلاعات افزایش دهد و به برقراری پیوند و مشارکت میان توده زنان و نهادهای ملی و بین

المللی یاری رساند و آن‌ها را در بحث‌های جهانی در زمینه مسائلی همچون کاهش فقر، محیط زیست و حقوق بشر مرتبط سازد. این‌گونه همیاری، راه را برای تنظیم برنامه‌ها جهت پیام دادن به هر گونه تبعیض هموار می‌سازد. لازم به یادآوری است، منابع مالی این صندوق، از محل پرداخت‌های کشورهای عضو، سازمان‌های فعال در زمینه‌ی زنان، بنیادها، شرکت‌ها و افراد تأمین می‌گردد. این حقیقت که روابط جنسی و نابرابری جنسیتی از عمده دلایل شروع ایدز است. صندوق توسعه ملل متحد برای زنان را متقاعد نمود تا فعالیت خود را در زمینه جنسی، حقوق بشر و ایدز گسترش دهد. با توجه به مأموریت این صندوق در جهت نوآوری و حمایت از ساز و کارهای بین سازمانی حقوق زنان، برنامه اقدام در زمینه ایدز و امور زنان را در اولویت کاری قرار داده تا از طریق تقویت حقوق اقتصادی زنان، تفویض کنترل و رهبری و ارتقا حقوق زنان، به حمایت و ایجاد توانایی در آن‌ها بپردازد. واکنش‌های مبتنی بر جنسیت به صندوق فوق - الاشاره با تنظیم یک برنامه جهانی با عنوان مقابله با بیماری و چالش‌های ایدز، استراتژی‌هایی درباره جنسیت و ایدز، گام برداشته تا شرایط را جهت حمایت، دفاع و اقدام جدی در سطوح ملی و منطقه‌ای فراهم سازد. قسمت اعظم بودجه این برنامه جهانی را برنامه مشترک ملل متحد در زمینه‌ی ایدز و صندوق جمعیت ملل متحد تأمین می‌نمایند. (ویلیامز، ف، مکشین، م، ۸۱، ۱۵۵)

نتیجه‌گیری

احترام به حقوق بشر و رعایت این موضوع که زندانیان نیز بسان افراد عادی حقوقی دارند که تحت هر شرایطی باید به آن‌ها احترام گذاشته و از نقض حقوق زندانیان خودداری کرد، از مهم‌ترین سرفصل‌های قوانین مربوط به زندان‌ها و زندانیان است. لزوم رعایت حقوق زندانیان در کنوانسیون‌ها و اعلامیه‌های سازمان ملل متحد مورد تأکید قرار گرفته است. با قاطعیت می‌توان گفت که هیچ مکتب و یا نظامی در جهان یافت نمی‌شود که ضمن ایجاد محدودیت‌های خاص قانونی برای متهم و مجرم قائل به پذیرش و قبول حقوق مسلم انسانی برای این افراد نباشد. در کشور ما نیز «اقدام مناسب برای اصلاح مجرمین» (قسمت دوم بند ۵ اصل ۱۵۶ قانون اساسی) به عنوان وظیفه‌ای برای قوه قضاییه شناخته شده است که مراجع قضایی، سازمان زندان و به طور کلی متولیان اجرای احکام کیفری تحت مدیریت آن قرار دارند. اصل سی و نهم قانون اساسی، به تبع اعلامیه جهانی حقوق بشر، هتک حرمت و حیثیت افرادی که به حکم قانون در حال گذراندن دوران مجازات قانونی خود اعم از زندان یا تبعیدند را ممنوع اعلام و آن را جرم محسوب کرده است.

سازمان زندان ها نیز به عنوان مسئول حفظ و حراست از زندان و زندانی در آیین نامه های مصوب مقرراتی ویژه برای زن زندانی لحاظ نکرده و به جز چند ماده محدود از زن زندانی و حقوق او سخن به میان نیامده و حقوق و تکالیف مندرج در آن برای همه اعم از زن و مرد قابلیت اجرایی دارد، از جمله مقرراتی جهت امور داخلی زندان مانند رعایت مقررات داخلی زندان از سوی زندانی، نحوه رفتار زندانی و رعایت بهداشت از سوی او همچنین تکالیفی برای کارکنان زندان از جمله مراقبت از زندانی و نحوه برخورد با او را مشخص کرده است. در مقابل انجام این تکالیف از سوی زندانی، حقوقی چون برخورداری از بهداشت و رفاه نسبی و غذای مناسب، آموزش و حرفه آموزی به منظور اشتغال آتی، نحوه ارتباط با خارج از زندان و خانواده زندانی، مشاهده فیلم های آموزنده اخلاقی، استفاده از برنامه های آموزشی حرفه ای، تفریحی و ورزشی که همه تحت عنوان اقدامات تأمینی مطرح شده تدابیری است که برای جلوگیری از تکرار جرم و اصلاح زندانی مورد توجه قرار گرفته است.

علی رغم شناسایی این حقوق، چند انتقاد اساسی به سیاست جنایی ایران در قبال رعایت حقوق زنان زندانی وارد است: اولاً منابع استنباط حقوق زندانی در آیین نامه ها و بخش نامه های قوه قضائیه متشتت و بعضاً نامعلوم است این امر موجب ابهام در وضعیت و ناتوانی زندانی در شناخت حقوق خود می باشد زیرا با این وضعیت سازمان نمی تواند آن چنان که لازمه یک قانون گذاری صحیح است حقوق زندانیان را تضمین کنند، ثانیاً: نبود قوانین و مقرراتی خاص برای زنان زندانی و ادغام حقوق و امتیازات زندانیان در قوانین عمومی زندان، به دلیل در اقلیت بودن زندانیان زن، امکان تضييع حقوق آنان را در پی دارد و با وجود گذشتن چندین سال از تصویب مقررات بانکوک قانون گذار ما هنوز آن را نپذیرفته و حقوق مندرج در آن را در قوانین خود لحاظ نکرده. ثالثاً: در حقوق ایران صحبت از «حق» بودن برخی جلوه های ارتباط زندانی با خارج از زندان به یک چالش بدل شده است، علی رغم این که اسناد متعدد در رابطه با حقوق زندانیان بر حق بودن این جلوه ها تأکید دارند و مبنای وجودی آن ها نیز بیانگر حق بودن این نهادهاست اما رویه معمول تمایل به امتیاز دانستن آنها دارد. به عنوان نمونه تبصره ماده ۱۳ اصلاحی ۱۳۸۹ در خصوص مرخصی زندانیان، تصریح به «امتیاز بودن» دارد، یا شورای انضباطی می تواند تخلفات انضباطی زندانیان را با «سلب حق ملاقات با مرخصی» پاسخ گوید، همچنین در حقوق ایران قاضی رسیدگی کننده به پرونده می تواند به بهانه «ضرورت حسن جریان امور» که مصادیق آن نامعلوم است و مفهوم روشنی ندارد متهم را که هنوز در پناه اصل برائت است از حقوق بنیادین خود محروم کند، همین معیار غلط

بیشترین آسیب را برای زن زندانی در پی دارد خصوصا زنان سرپرست خانوار که آیین نامه استفاده از مرخصی و ملاقات آنان را مشروط به کسب امتیازات و تأمینات خاص کرده است. رابعا: در حقوق ایران مانند بسیاری از کشورها، ضرورت ها و ملاحظات امنیت محور مجوزی برای کنترل مکاتبات زندانی، شنود مکالمات تلفنی، کنترل ملاقات و مراسلات و ... بوده است، حال آن که این حجم از مداخله در ارتباطات زندانی با خارج از زندان، نقض حق زندانی برداشتن حریم خصوصی را به دنبال دارد و مدیریت زندان چنین حقی ندارد.

مشکلات زنان زندانی به مشکلات و معضلات طول گذراندن دوره حبس ختم نمی شود، پس از خاتمه یافتن دوره حبس و آزادی از زندان ها نیز با معضلات عدیده ای مواجه می شوند که بعضا از مواردی که در داخل زندان با آن ها دست و پنجه نرم کرده اند، جدی تر و شدیدتر می باشند، زندانی شدن مادران بیش از دختران، غالبا منتج به درجات بالایی از نگرانی های عاطفی و نیز احتمال جدایی از خانواده می شود، بعلاوه وجود فقر - فرهنگی و مالی و همچنین بیکاری، عدم پذیرش از سوی جامعه و خانواده موجب نگرانی و از جمله عوامل اصلی گرایش مجدد به بزه در ایران و سراسر جهان محسوب می شود، بنابراین توجه به مسائل معیشتی، حرفه آموزی و رفتار درمانی برای مددجویان در دوره محکومیت آنان در داخل زندان ها می بایست در کانون توجه مددکاران اجتماعی و سیاست گذاران قرار گیرد.

منابع

- ابراهیمی، ۱۳۹۲، بررسی مقایسه ای آزادی ها در حقوق اسلام و اعلامیه جهانی حقوق بشر، www.esmail53.mihanblog.com
- احمدی، محمد، ۱۳۸۶، تاثیر بر زنان زندانی، پایان نامه ارشد، دانشکده حقوق، تهران مرکز.
- امیرارجمند، اردشیر، ۱۳۸۶، مجموعه اسناد بین المللی حقوق بشر، جلد اول، تهران، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.
- راسخ، محمد، ۱۳۷۷، تحقیقی درباره زنان بزهکار، مجله روانشناسی، شماره ۱.
- زهره وند، ۱۳۷۴، مکانیزم های سازمان ملل در حمایت از حقوق بشر، مقطع کارشناسی، دانشکده روابط بین الملل وزارت خارجه.
- عباچی، مجمد، ۱۳۸۷، سازمان اصلاحات جزایی بین المللی، رویه عملی در زندان، ترجمه اکبری پور، انتشارات راه تربیت.
- عبدی، عباس، ۱۳۷۱، تاثیر زندان بر زندانی، انتشارات نور.
- غفاری، محمد، ۱۳۸۰، چرا زنان معتاد می شوند، نشریه قدس، ش ۲۲.
- کرامتی، طاهره، ۱۳۹۰، زن و زندان و بایدها و نبایدهای آن، کارشناسی ارشد، دانشگاه پیام نور تهران، پژوهشکده علوم انسانی و اجتماعی.
- گودرزی بروجردی، محمدرضا، ۱۳۸۲، حقوق بشر در نظام کیفری زندان ها، انتشارات راه تربیت.
- گودرزی بروجردی، محمدرضا، ۱۳۸۳، تاریخ تحولات زندان، تهران، نشر میزان.
- مترجم فرقدان، علی اصغر، ۱۳۸۸، راهنما برای مدیران زندان ها و سیاست گذاران در خصوص زن و محکومیت، ماهنامه اصلاح و تربیت، ش ۸۶.
- محمدنژاد، محمد، ۱۳۸۲، بررسی و نقد مقررات مربوط زندانیان، مجله مجلس و راهبرد، ش ۳۸.
- مرکز امور مشارکت زنان ریاست جمهوری، ۱۳۸۷، تاریخچه ۵۰ ساله کمیسیون سازمان ملل متحد.
- مولاوردی، شهیندخت، ۱۳۸۹، بیم ها و امیدها، درآمدی بر جایگاه حقوق زن در قوانین جمهوری اسلامی ایران، تهران، دانش نگار.
- مهرپور، حسین، ۱۳۷۴، حقوق بشر در اسناد بین المللی و موضع جمهوری اسلامی ایران، تهران، اطلاعات.
- ویلیامز، ف، مک شین، م، ۱۳۸۱، پذیرش فرهنگ زندان، ترجمه حسین غلامی، مجله پژوهش حقوق عمومی، ش ۱۸۷.

Assembly, U. G. 2010. United nation rules for the treatment of women prisoners and non-custodial measures for women offenders (The Bangkok Rules), Google Scholar.

Joint united nation programme on HIV/AIDS & world health organization, 2007, AIDS epidemic update, December 2006. World health organization.

Murdoch, J. L, 2006, the treatment of prisoners: European standards. Council of Europe.

Stone, Stephen , 1999, prison law, Oxford university press.

www.unwomen.org

